

Arbets-skador – jämställd bedömning?

Gästredaktör: Lotta Dellve

Frågan om jämställd bedömning och ersättning för allvarliga arbets-skador är hög-aktuell. Inte minst idag genom Covid-19 pandemin som ställer krav på förstärkt arbetsmiljöarbete som minskar risken för att smittas i arbetet i en kvinnodominerad sektor. I en nära framtid kan konsekvenser av arbete under pandemin också komma att fokusera på handläggning av arbets-skador genom smitta och ökad psykisk ohälsa. Att minska arbets-skador, och särskilt för kvinnor, är också ett av FN:s prioriterade och specificerade globala mål (SDG 8.8).

I likhet med förra temanumret anknyter detta temanummer till konsekvenser av risker i arbetsmiljöer. Till skillnad från förra temanumret behandlar detta nummer olika aspekter av bedömning och ersättning för ett arbetsolycksfall eller en arbetsjukdom som redan har skett. Fokus är jämställdhetsaspekter under bedömningsprocessen. Trots flera försök att minska könsasymmetrier visar flera rapporter att arbetsorsakade skador fortfarande hanteras olika i förhållande till den drabbades kön, yrke och bransch. Sådana systematiska ojämlikheter kan påverka möjligheter till ersättning och utvecklingen av förebyggande arbeten på arbetsplatser men också tillit till att arbets-skadeförsäkringen kompenserar alla som allvarligt skadas i sitt lönearbete.

Arbets-skadeförsäkringen syftar till att skydda den som blir sjuk eller skadas till följd av sitt arbete från ekonomisk förlust. Försäkringen är ett komplement till den allmänna sjukförsäkringen och utgår från ett ekonomiskt invaliditetsbegrepp, eftersom den ersätter inkomstförlust. Vad räknas då som en ersättningsgill arbets-skada? Med arbets-skada avses en skada till följd av olycksfall eller annan skadlig inverkan i arbetet. En skada ska anses ha uppkommit av sådan orsak, om övervägande skäl talar för det. I bedömningsprocessen prövar Försäkringskassan om arbets-skadan ger rätt till ersättning. Rätten till ersättning villkoras därutöver genom två grundkrav som prövas före sambandsprövningen. Grundkraven avser dels en inkomstförlust av viss storlek, dels ett krav på att inkomstförlusten ska ha en viss varaktighet. Om det brister i någon av dessa förutsättningar avslås ansökan

utan prövning av samband mellan skadan och exponering i arbetet. I de fall båda grundkraven är uppfyllda prövas om det finns ett orsakssamband mellan arbetsförmågan och de uppgivna besvären och om skada kan ha uppkommit till följd av olycksfall eller annan skadlig inverkan i arbetet.

Illegitima könsskillnader kan således uppstå i olika steg av bedömningsprocessen. Grundkraven på inkomstbortfall och ett års varaktighet av nedsatt arbetsförmåga skulle kunna missgynna kvinnor och diagnoser som utvecklas stegvist (till exempel för utmattningssyndrom) och är vanligare bland kvinnor och i kvinnodominerade yrken. Tidigare rapporter har även lyft att brister i kunskap om samband mellan exponering och skada i kvinnodominerade yrken och för kvinnor är en orsak till skillnader. Enligt SBU:s kunskapssammanställningar om ryggproblem, depression och utmattningssyndrom (båda från 2014) vet vi idag dock mycket om samband mellan arbetsmiljö och symtom, vilket skulle gynna en mer säker sambandsbedömning. Slutsatser från kunskapssammanställningar är att biologiska skillnader mellan kön inte kan förklara skillnader i besvär utan kvinnor och män med likartade arbetsvillkor och arbetsuppgifter utvecklar i lika hög grad samma typ av symtom.

I detta nummer av Arbetsmarknad & Arbetsliv analyseras tillämpning av försäkringen om arbetsskada ur jämställdhetsperspektiv. Fokus riktas på handläggningen av livränteärenden, med det gemensamma målet att utröna om skillnader i utfall kan bero på handläggningsprocessen. Med delvist gemensamt datamaterial har olika studier genomförts från olika vetenskapliga perspektiv: arbetsvetenskap, sociologi, litteraturvetenskap, juridik, arbets- och miljömedicin och statsvetenskap. Därmed har analyser gjorts utifrån olika teoretiska ramverk och flera olika metoder för analys har använts av datamaterialet. Det empiriska underlaget är registerdata av samtliga ansökningar om livränta (ersättning för arbetsskada) under 2010 till och med 2018, ett slumpmässigt urval av Försäkringskassans personakter där kommunikation och underlag i bedömningsprocessen framgår samt ett vinnjettexperiment där handläggare besvarat olika typfall. Bidragen ger exempel dels på multidisciplinära och interdisciplinära samarbeten i analysarbetet dels på olika sätt att framställa resultaten. Delar av analysarbetet har publicerats som del i en ISF-rapport (ISF 2019:10) i ett svar på ett regeringsuppdrag. I detta temanummer publiceras de delar som inte kom att ingå i ISF-rapporten och även resultat av fortsatta analyser av materialet.

I den första artikeln har Lotta Dellve och Ylva Wallinder analyserat samtliga arbetsskadeanmälningar mellan 2010-2018, med interdisciplinär sociologisk och epidemiologisk arbetshäloansats. Med registerdata undersöktes om det fanns könvisa skillnader i arbetsskadeersättning inom könsdominerade branscher och diagnoser. Resultatet visar skillnader till kvinnors nackdel i bedömning av arbetsskador, i såväl kvinno- som mansdominerade branscher samt inom samma diag-

noser. I tolkning utifrån normkritiska perspektiv ges stöd för att sociala normer kring kön och genus i arbetsskadesystemet delvist manifesteras i bedömningar, och särskilt där det finns större bedömningsutrymme för handläggare.

I den andra artikeln analyserar Sofia Björk och Kristina Hermansson kommunikationen om arbetsskadan i Försäkringskassans akter. Sofia och Kristina är sociolog respektive litteraturvetare och har samarbetat interdisciplinärt i analysen. I artikeln analyseras, med kvalitativ textanalys, hur beslut om ersättning påverkas av den enskildes resurser och ojämlikheter som delvis kan kopplas till brister i kommunikationen mellan Försäkringskassan, behandlande läkare och de försäkrade. Genom dessa brister riskerar ojämlika maktrelationer återskapas och förstärkas, då olika texttyper och tilltal sätts i relation till varandra. Brister i kommunikationen bidrar till att processen blir mer beroende av den försäkrades tillgång till olika former av resurser.

I den tredje och fjärde artikeln belyser juristerna Sebastian Wejedal och Charlotta Alsterstad Lindfors Försäkringskassans (1) utredningsansvar och (2) bevisprövning i arbetsskadeärenden genom att kombinera en rättsdogmatisk granskning av de gängse rättskällorna med en aktgranskning av Försäkringskassans ärendeakter. De har granskat om det förekom könsdiskriminering vid hanteringen av arbetsskadeärenden. Deras resultat visar att Försäkringskassan inte alltid hanterar sitt utredningsansvar eller bevisprövningen på ett korrekt sätt inom ramen för sin handläggning och beslutsfattande, men att det däremot inte går att påvisa några könsskillnader i hur ärenden utreds. De fel och brister som kan konstateras är besvärande, men tycks inte verka diskriminerande.

I den femte artikeln har Helena Stensöta, Eva Andersson och Helena Sandén granskat om det finns könsasymmetrier i handläggningen på ett multidisciplinärt vis, utifrån statsvetenskapligt och arbetsmedicinskt perspektiv. De har dels analyserat resultat från en enkät som var konstruerad som ett vinjettexperiment riktat till samtliga handläggare och dels analyserat reella arbetsskadeakter från arbetsmedicinskt perspektiv. Resultat från deras granskning ger inte stöd för att handläggarna diskriminerar utifrån kön, men att den medicinska bedömningen ofta är undermålig. Deras rekommendationer är att handläggare behöver utökad utbildning för att undvika rättsosäkra bedömningar och risk för ojämlikhet i utfall av arbetsskadeärenden.

Resultaten från de fem artiklarna ger bidrag i mer komplexa frågor om att skadas i lönearbetet, och normer och tillgång till resurser har betydelse för att kompenseras för skadan. Det finns nu särskilt fog för fortsatta studier med mer fördjupad undersökning av mekanismer bakom hur skillnader uppstår under arbetet och hur mer jämställd bedömningsprocess kan utvecklas. Inte minst efter Covid-19-pandemin som ökat smittorisker i arbetet, i en kvinnodominerad bransch. Enligt AFAs registerdata (2016-2017) om allvarliga arbetsolycksfall var

bara en procent av arbetsskadorna på grund av smitta. Av alla allvarliga arbetsjukdomar, långa sjukfall och dödsfall i arbetet utgjordes ytterst få av infektionsjukdomar bland kvinnor och ingen bland män (AFA, 2019). Efter Covid-19-pandemin blir det sannolikt fler vårdarbetare som drabbas av arbetsskada genom smitta. Studier visar också att depression, utmattning och stressymptom är vanligt förekommande bland vårdpersonal i samband med och efter pandemi. Skillnaderna i praktiker för riskhantering och tillgång till skyddsutrustning har under våren 2020 varit stora inom samma sektor (vård- och omsorg). Arbetsmiljöarbetet avseende smittrisker (AFS 2018:4) fungerade på olika vis. För jämställd process av hantering och bedömning av arbetsskador finns behov av mer fördjupade analyser om riskhantering och bedömning av arbetsskador för grupper som är exponerade och tycks missgynnas i processen.